

dr hab. inż. arch. Jadwiga Urbanik, prof. PWr
Politechnika Wrocławska
Wydział Architektury
Katedra Historii Architektury, Sztuki i Techniki
50-317 Wrocław
ul. Bolesława Prusa 53/55

Wrocław, 15.12.2021

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr inż. arch. Karoliny Chodury

pod tytułem

Nekropolie żydowskie na terenie województwa śląskiego jako dziedzictwo architektoniczne i kulturowe

opracowanej na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej
od opieki prof. dr hab. inż. arch. Magdaleny Żmudzińskiej-Nowak

Przedmiotem recenzji jest ocena, czy przedstawiona praca doktorska spełnia wymagania ustawy z 14 marca 2003 roku *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki*. Zgodnie z Art. 13 tej ustawy rozprawa doktorska powinna stanowić „oryginalne rozwiązanie problemu naukowego (...) lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej”.

I. Podstawy opracowania:

1. Zlecenie Przewodniczącego Rady Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Politechniki Śląskiej, dr hab. inż. arch., prof. PŚ Krzysztofa Rostańskiego na opracowanie recenzji pracy doktorskiej z dnia 28 września 2021 roku.
2. Egzemplarz pracy doktorskiej.
3. Ustawa z dnia 14 marca 2003 roku *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki*.
4. Rozporządzenie MNiSW z dnia 30 października 2015 roku *w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzenia czynności w przewodach doktorskich, w postępowaniu habilitacyjnym oraz postępowaniu o nadanie tytułu profesora*.

II. Recenzja

1. Konstrukcja i zawartość opracowania

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr inż. arch. Karoliny Chodury pod tytułem „Nekropolie żydowskie na terenie województwa śląskiego jako dziedzictwo architektoniczne i kulturowe” to jednotomowe ogromne opracowanie liczące 881 stron. W skład tej dysertacji wchodzi trzy części.

Pierwsza zasadnicza zawiera (str. 11- 290) dziewięć rozdziałów.

- I. Wprowadzenie (str. 11-25)
- II. Stan wiedzy oraz definicje pojęć (str. 26-52)
- III. Badania ogólne (str. 53-70)
- IV. Badania szczegółowe (str. 71-219)
- V. Wnioski i rekomendacje dotyczące ochrony (str. 220-246)
- VI. Dyskusja wyników badań i refleksja końcowa (str. 247-254)
- VII. Bibliografia (str. 255-269 - 235 pozycje ściśle związane z tematem opracowania) oraz akty prawne, spis archiwów i publikacji internetowych (str. 270-286)
- VIII. Streszczenie i słowa kluczowe w języku polskim (str. 287-288)
- IX. Streszczenie i słowa kluczowe w języku angielskim (str. 289-290).

Druga (str. 293-868) - to bardzo obszerny katalog 63 cmentarzy żydowskich znajdujących się na terenie województwa śląskiego (w układzie alfabetycznym miejscowości, w których są usytuowane) zawierający karty cmentarzy oraz karty 7 wybranych domów przedpogrzebowych i budynków cmentarnych. Informacje pochodzą z 22 archiwów lub innych zbiorów dokumentacji oraz z inwentaryzacji stanu istniejącego wykonanej przez autorkę pracy.

Każda karta cmentarza zawiera następujące informacje:

tekst

- dane ogólne (miejscowość, adres, data powstania założenia, powierzchnia itp.)
- położenie względem miasta
- ukształtowanie terenu cmentarza
- ekspozycja cmentarza
- istniejące oryginalne elementy cmentarza
- kompozycja cmentarza
- zieleni
- czytelność elementów założenia
- informacja dotycząca nagrobków
- opis cmentarza
- ogólny stan cmentarza
- źródła informacji

ilustracje

- położenie cmentarza w kontekście struktury jednostki osadniczej współcześnie oraz w przeszłości
- archiwalia

- otoczenie cmentarza – analiza stanu istniejącego
- cmentarz na współczesnym reliefie terenu oraz ortofotomapie
- plan cmentarza oraz analiza kompozycji
- inwentaryzacja fotograficzna

Trzecia - to aneks (str. 869-881) zawierający formularze badania cmentarza żydowskiego i domu przedpogrzebowego (in situ) oraz opis obrządku pogrzebowego.

Należy już w tym miejscu zaznaczyć, że zebrany i przedstawiony w katalogu materiał jest imponujący i odzwierciedla ogrom pracy badawczej wykonanej przez Doktorantkę. Konstrukcja opracowania nie wzbudza żadnych zastrzeżeń.

2. Zawartość merytoryczna pracy – część I

W rozdziale I. jasno i właściwie przedstawiła autorka uzasadnienie podjęcia tematu oraz problem naukowy i cel pracy oraz zakres czasowy, terytorialny i merytoryczny podjętych badań oraz sposób prowadzenia badań, które zostały podzielone na ogólne i szczegółowe. Tę metodę badawczą ilustruje schemat na stronie 20. Należy podkreślić, że do rejestracji cmentarzy i domów przedpogrzebowych autorka zastosowała autorskie formularze zawierające informacje opisane powyżej. Zgromadzona wiedza i zaprezentowana metoda może stać się wzorem dla innych badań.

Stan wiedzy przedstawiony w rozdziale II. jest bardziej niż wystarczający. Stanowi dowód niezwykle dokładnego i wnikliwego przygotowania się do tematu. Dodatkowo umieszczone tu definicje pojęć użytych w pracy ułatwiają jej zrozumienie.

Badania ogólne – rozdział III. – przedstawiają znaczenie cmentarzy dla kultury żydowskiej. Omówienie tej tematyki rozpoczęła autorka od pierwszego cmentarza w Jerozolimie z X wieku p.n.e., a zakończyła na XIX wieku, uwzględniając Bet Tahara – specyfikę żydowskiego domu przedpogrzebowego. W ramach badań ogólnych omówiła również autorka różne formy nagrobków. To dobre ogólne przedstawienie problematyki nekropolii żydowskich i ich specyfiki jest niezbędne do zaprezentowania dalszych badań.

Rozdział IV, najważniejsza autorska część pracy, zawiera rezultaty badań szczegółowych. Zarys dziejów społeczności żydowskiej na obszarze opracowania został uzupełniony o mapy pokazujące przynależność terenów dzisiejszego województwa śląskiego do różnych organizmów politycznych w okresie od X do XX wieku. To znakomicie ilustruje skomplikowaną historię tego obszaru. W kolejnej części tego rozdziału omówiona została historia cmentarzy województwa śląskiego na tle zarysu dziejów społeczności żydowskiej (od XVI do XX wieku) uzupełniona o mapę terenu oraz tabelę wskazującą miejsce i czas powstania cmentarza. To bardzo wartościowa część pracy. Dalej kolejno przedstawia autorka czynniki wyboru miejsca cmentarza, zagadnienia związane z jego ekspozycją oraz wnioski kończące ten etap pracy. Ciekawą częścią tego rozdziału jest omówienie kompozycji cmentarzy ze

wskazaniem elementów wchodzących w skład zespołu oraz czynników wpływających na układ kompozycyjny. Te zagadnienia zilustrowała autorka analizą konkretnych przykładów cmentarzy w Sośnicowicach, Częstochowie, Czeladzi, Cieszynie itd. To w rezultacie umożliwiło wskazanie czterech typów kompozycji w zależności od układu traktów komunikacyjnych oraz cztery typy kompozycji w zależności od lokalizacji domu przedpogrzebowego. Omówiona została także kompozycja szaty roślinnej, co w rezultacie pozwoliło na wyodrębnienie pięciu typów kompozycyjnych. Autorka wprowadziła również szczegółową i dobrze zilustrowaną typologię form nagrobnych. Kolejna część tego rozdziału została poświęcona architekturze domów przedpogrzebowych. To bardzo dobrze zilustrowany wątek badawczy przedstawiający architektów, podział przestrzenny i funkcjonalny, bryły budynków, wpływy stylowe, materiały, konstrukcje i techniki budowlane oraz szczegółowe omówienie konkretnych przykładów. Zwieńczeniem badań, których rezultaty zostały przedstawione w rozdziale IV jest szczegółowe omówienie stanu zachowania cmentarzy wraz z wnioskami. Ten etap pracy pozwolił autorce na waloryzację cmentarzy ze względu na wartość historyczną (autentyzm substancji), artystyczną, krajobrazową, kompozycyjną, wartość artystyczną nagrobków, wartość naukową zespołów cmentarnych oraz wartość niematerialną. Podobną klasyfikację przeprowadziła autorka w odniesieniu do domów przedpogrzebowych.

Rozdział V zawiera wnioski i rekomendacje dotyczące ochrony oraz wytyczne konserwatorskie.

Rozdział VI to właściwe podsumowanie wyników badań.

Rozdział VII (błędnie w pracy określony jako VIII) to obszerna bibliografia i spis archiwów i publikacji internetowych.

Rozdział VIII i IX to streszczenia w języku polskim i angielskim

W ocenianej dysertacji autorski wysiłek Doktorantki skierowany został na opracowanie i prezentację zgromadzonego obszernego materiału dotyczącego cmentarzy żydowskich na terenie dzisiejszego województwa śląskiego.

3. Uzasadnienie podjęcia tematu oraz problem badawczy

Praca Pani Karoliny Chodury należy do porządkujących i uzupełniających wiedzę. Cel pracy został jasno określony przez autorkę. Praca nie stawia tezy, lecz uzupełnia i systematyzuje wiedzę, co pozwala na waloryzację omówionych przykładów. Dysertacje o takim charakterze mają swoją niezaprzeczalną wartość. Stanowią podstawę dalszych bardziej przekrojowych prac naukowych. „Takie badania”, jak pisze sama autorka pracy, „są ważne, z powodu braku całościowego opracowania opisującego stan nekropolii żydowskich w województwie śląskim oraz braku ochrony konserwatorskiej nad częścią obiektów” (s.12).

Właściwym uzasadnieniem podjęcia tematu były:

- unikalna wartość kulturowa dziedzictwa,

- niekompletność stanu wiedzy,
- stan zachowania cmentarzy,
- pilna potrzeba ochrony,
- pilna potrzeba edukacji powszechnej,
- oraz zainteresowania autorki (s.12-13).

W pracy zostały postawione następujące pytania badawcze:

- Jakie są uwarunkowania kulturowe i historyczne cmentarzy na obszarze dzisiejszego województwa śląskiego?
- Jakie czynniki warunkowały lokalizacje cmentarzy i czy można wyłonić typologie lokalizacji?
- Z jakim zasobem dziedzictwa w zakresie województwa śląskiego mamy do czynienia?
- Jakie formy założeń cmentarnych występują na badanym obszarze i czy można stworzyć ich typologię?
- Jakie występują formy domów przedpogrzebowych i czy można stworzyć ich typologię?
- Jaki jest stan zachowania badanych założeń i obiektów?
- Jakie wartości przedstawiają badane założenia i obiekty?
- Jakie są uwarunkowania ochrony i adaptacji obiektów oraz jakie działania w zakresie ochrony można podjąć?

Na wszystkie pytania zostały udzielone obszerne i właściwe odpowiedzi.

4. Uwagi szczegółowe

Swoją dysertacją Pani mgr inż. arch. Karolina Chodura znakomicie udowodniła, że posiada właściwy warsztat badacza historii architektury i urbanistyki.

Autorka właściwie określiła zarówno zakres czasowy, jak i terytorialny opracowania. Na szczególną uwagę zasługuje część dotycząca układów kompozycyjnych cmentarzy.

Odrębny, doskonale opracowany katalog, uzupełnia wiedzę i ilustruje omawiany temat. Katalog to imponujące dzieło, które może stanowić podstawę wielu innych opracowań, przede wszystkim dotyczących ochrony tego dziedzictwa. Przedstawienie tych materiałów stanowi trwały wkład w badania nad nekropoliami, tak ważnym przejawem dziedzictwa kulturowego. Należy jednak podkreślić, że autorka wprowadziła systematyzację, waloryzację i typizację zgromadzonego materiału. To właściwa, oryginalna, autorska część opracowania.

Dysertacja jest bardzo rzeczowa, napisana właściwym językiem. Opracowanie jest bardzo dobre pod względem edytorskim i właściwie zilustrowane.

5. Uwagi końcowe

Praca doktorska Pani mgr inż. arch. Karoliny Chodury została opracowana na wysokim poziomie merytorycznym i jest znakomita warsztatowo. Stanowi oryginalne opracowanie postawionego problemu oraz wykazuje rozległą wiedzę Doktorantki związaną z nekropoliami żydowskimi i historią Żydów na terenach województwa śląskiego. Przesławia również umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy

naukowej. Podjęty przez Panią mgr inż. arch. Karolinę Chodurę temat jest niezwykle ciekawy, wartościowy i wnoszący wiele informacji do historii architektury i urbanistyki, a przedstawiona dysertacja posiada znaczne walory poznawcze. Przeprowadzone badania i nowo nabyta wiedza wzbogaci dotychczasowe zasoby. Z pewnością odegra bardzo ważną rolę w procesie ochrony tego ważnego dziedzictwa architektonicznego i kulturowego.

Dlatego też uważam, że praca Pani mgr inż. arch. Karoliny Chodury pod tytułem „Nekropolie żydowskie na terenie województwa śląskiego jako dziedzictwo architektoniczne i kulturowe” opracowana pod kierunkiem Pani prof. dr hab. inż. arch. Magdaleny Żmudzińskiej-Nowak, stanowi interesującą i pożyteczną pozycję naukową i może stanowić podstawę do ubiegania się o stopień doktora nauk technicznych w dyscyplinie architektura i urbanistyka zgodnie z wymogami ustawy.

Stawiam więc wniosek o dopuszczenie Pani mgr inż. arch. Karoliny Chodury do dalszych etapów postępowania, to znaczy do egzaminów doktorskich oraz publicznej obrony oraz po pozytywnym przejściu tych etapów sugeruję wyróżnienie pracy lub skierowanie jej do nagrody.

Jadwiga Urbanik